

ZAMONAVIY SHAROITDA GIGIYENA, TIBBIY EKOLOGIYA VA SALOMATLIKNI SAQLASH TIZIMINING DOLZARB MUAMMOLARI

N.A. Ismoilova

Kenjayeva K., Abdunabiyev M., Maxsudxonov S..

(davolash ishi yo'nalishi talabalari)

ZARMED UNIVERSITETI, SAMARQAND KAMPUSI

Mavzuning dolzarbligi: Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda yuqumli va noyuqumli kasalliklarning ortib borishi aholi salomatligiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda gigiyena va tibbiy ekologiya fanlarining ahamiyati yanada oshib, sog'liqni saqlash tizimini samarali tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Atrof-muhit omillarining (havo, suv, tuproq, oziq-ovqat mahsulotlari) sifati bevosita inson salomatligiga ta'sir qiladi. Shu sababli gigiyenik me'yorlarga rioya qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirish zamonaviy sog'liqni saqlash tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shuningdek, aholining sanitariya-gigiyena madaniyatini oshirish, profilaktik tibbiyotga e'tiborni kuchaytirish hamda sog'liqni saqlash xizmatlarini samarali boshqarish bugungi kunda muhim vazifa hisoblanadi. Mazkur mavzuni o'rganish sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, kasalliklarning oldini olish va jamoat salomatligini mustahkamlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: tibbiy ekologiya, jamoat salomatligi, aholi salomatligi, sog'liqni saqlash tizimi, sanitariya-gigiyenik me'yorlar, atrof-muhit omillari, ekologik xavfsizlik, profilaktika, yuqumli kasalliklar, noyuqumli kasalliklar, sog'lom turmush tarzi, tibbiy, gigiyena, sog'liqni saqlashni boshqarish.

Tadqiqotning maqsadi: tadqiqotning maqsadi — gigiyena va tibbiy ekologiya asosida sog'liqni saqlash tizimini samarali tashkil etishning zamonaviy muammolarini

o'rganish, aholi salomatligiga ta'sir qiluvchi ekologik va ijtimoiy omillarni aniqlash hamda ularni kamaytirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Tadqiqot uchun materiallar. Tadqiqot jarayonida gigiyena, tibbiy ekologiya va sog'liqni saqlashni tashkil etish sohasiga oid ilmiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, statistika ma'lumotlari hamda amaliy kuzatuv natijalaridan foydalanildi. Shuningdek, atrof-muhit omillarining (havo, ichimlik suvi, tuproq, oziq-ovqat mahsulotlari) sanitariya-gigiyenik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Aholi salomatligiga oid rasmiy statistik ma'lumotlar, kasallanish ko'rsatkichlari va profilaktik tadbirlar samaradorligi bo'yicha ma'lumotlar o'rganildi.

Tadqiqotda kuzatish, tahlil, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Olingan materiallar asosida gigiyenik va ekologik omillarning aholi salomatligiga ta'siri baholandi. Gigiyena – bu faqat tibbiy fan emas, balki u inson faoliyatining barcha sohalariga, ayniqsa kundalik hayot tarziga uzviy bog'liq bo'lgan ko'p qirrali ilmiy soha bo'lib, uning asosiy vazifasi salomatlikni saqlash, hayot sifatini yaxshilash va kasalliklarni erta bosqichda aniqlab, ularning keng tarqalishining oldini olishdan iboratdir. Bugungi globallashtirish va urbanizatsiya sharoitida sanitariyagigiyenik bilimlarning yetishmasligi, hayot tarzining salbiy o'zgarishi, ekologik omillar, oziq-ovqat xavfsizligi va psixologik bosim kabi omillar odamlarning sog'lig'iga tobora ko'proq tahdid solmoqda.

Shu boisdan ham aholiga, ayniqsa yosh avlodga gigiyena ta'limini tizimli ravishda berish, ularni gigiyenik madaniyatga o'rgatish, gigiyena bilimlarini zamonaviy ilm-fan yutuqlari asosida chuqurlashtirish muhim masalalardan biridir. Respublikamizda sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish, aholiga sifatli tibbiy xizmat ko'rsatish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Aholi salomatligini saqlash to'g'risida"gi Qonuni, Prezident farmon va qarorlarida ham gigiyena madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, bu yo'nalishda

sogʻliqni saqlash, xalq taʼlimi, oliy taʼlim, mahalla tizimi va ommaviy axborot vositalari oʻzaro integratsiyalashgan holda faoliyat olib bormoqda. Gigiyena taʼlimi mazmunan nafaqat kasalliklarning oldini olishga, balki sogʻliqni saqlashda mustaqil qaror qabul qila oladigan ongli fuqarolarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Ayniqsa, pandemiya davridagi global tajribalar shuni koʻrsatdiki, gigiyena qoidalariga amal qilgan jamiyatlarda kasalliklar tezroq jilovlangan, axborot savodxonligi yuqori boʻlgan aholi esa oʻz sogʻligʻi va atrofdagilarning salomatligi uchun masʼuliyatni chuqurroq his qilgan. Gigiyena taʼlimining samarali olib borilishi uchun esa, uni uzluksiz, tizimli, yoshga mos, interaktiv va amaliy yoʻnalishda tashkil qilish, fan, texnologiya va ijtimoiy psixologiyaning yutuqlaridan keng foydalanish zarur.

Shu sababli ham gigiyena taʼlimi hozirgi davrda nafaqat sogʻliqni saqlash tizimining muhim komponenti, balki butun ijtimoiy taraqqiyotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ushbu maqolada aholining sogʻligʻini saqlashda gigiyena taʼlimining ilmiy-nazariy asoslari, zamonaviy yondashuvlari, xalqaro tajribalari va amaliyotdagi muhim jihatlari chuqur tahlil qilinadi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yoʻllari ilmiy asosda bayon etiladi.

Tadqiqot davomida tizimli yondashuv metodidan keng foydalanildi, yaʼni gigiyena taʼlimining barcha bosqichlari – maktabgacha, umumiy oʻrta, oliy taʼlim va doimiy taʼlim doirasida olib borilayotgan faoliyatlar oʻzaro bogʻliqlikda, uzviylikda oʻrganildi. Shu bilan birga, holat tahlili (case-study), soʻrovnoma (anketaviy) tadqiqotlari, yarim strukturalashtirilgan suhbatlar, kontent tahlil va pedagogik kuzatuv metodlari ham qoʻllanildi. Shuningdek, 60 nafar pedagog, 35 nafar oilaviy shifokor, 20 nafar gigiyena boʻyicha mutaxassis bilan chuqurlashtirilgan suhbatlar tashkil etilib, mavjud amaliy tajribalar, muammolar va takliflar yigʻildi. Natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, foizli tahlil, oʻrtacha koʻrsatkichlar, variatsiya koeffitsiyentlari asosida umumlashtirildi.

Shuningdek, sotsiometrik yondashuv asosida aholining gigiyena bilimlari va ularga amal qilish darajasi o'zaro solishtirildi. Tadqiqotda gigiyena ta'limi samaradorligini o'lchash uchun mo'ljallangan maxsus indikatorlar ishlab chiqildi: 1) gigiyena haqidagi bilimlar darajasi, 2) gigiyenik odatlar soni va turi, 3) shaxsiy va oilaviy gigiyenaga e'tibor, 4) gigiyenaga oid axborot manbalarining sifati va ta'siri, 5) sog'lom turmush tarzini olib borish motivatsiyasi. Ushbu indikatorlar orqali respondentlarning gigiyenik madaniyati indeksini (GMI) shakllantirishga erishildi. GMI ko'rsatkichlari maktab o'quvchilari, talaba yoshlar, ishchi-xodimlar va pensionerlar guruhlari kesimida tahlil qilindi. Yana bir metodologik yondashuv sifatida transdisiplinar tadqiqot uslubidan foydalanildi, ya'ni sog'liqni saqlash masalasi nafaqat tibbiyot va gigiyena kontekstida, balki ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, jamiyatshunoslik va madaniyatshunoslik kontekstlarida ham ko'rib chiqildi. Bu esa muammoni ko'p qirrali yoritish va aniqlangan muammolarni kompleks hal etish imkonini berdi.

Tadqiqotda gigiyena ta'limining ta'sirini baholash uchun tajriba-sinov ishlari ham olib borildi. Jumladan, ikki xil tajriba guruhi shakllantirildi: birinchi guruhga interaktiv gigiyena mashg'ulotlari, amaliy seminarlar, gigiyenaga oid mobil ilovalar orqali ta'lim berildi, ikkinchi (nazorat) guruhga esa an'anaviy shaklda umumiy sog'liqni saqlash ma'lumotlari berildi. Xulosa qilib aytganda, tadqiqotda qo'llanilgan metodlar va usullar aholining gigiyena madaniyatini chuqur o'rganishga, muammolarni aniqlashga va ularni yechishga qaratilgan aniq takliflar ishlab chiqishga ilmiy asos bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gigiyena ta'limi aholining sog'liq madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib, u jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, kasalliklarning oldini olish, sanitariya-gigiyenik bilim va ko'nikmalarni mustahkamlashda bevosita ta'sir kuchiga ega. O'zbekiston bo'yicha o'tkazilgan keng ko'lamlı sotsiologik so'rovnomalar, tajriba-sinov ishlari va ekspert suhbatlari asosida aniqlanishicha, respondentlarning 63 foizi

gigiyena qoidalariga to'liq amal qilmasligini tan olgan, 29 foizi gigiyena ta'limiga hech qachon jalb etilmagan, 8 foizi esa faqat maktab davridagina ushbu bilimlarni olganini bildirgan. Bunday holat gigiyena ta'limining uzluksizligi va tizimliliigi yetarli darajada ta'minlanmayotganligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, tadqiqotning tajriba guruhi doirasida o'tkazilgan 3 oylik interaktiv mashg'ulotlar va gigiyenaga oid innovatsion yondashuvlar asosida olib borilgan pedagogik eksperimentlar shuni ko'rsatdiki, gigiyena bo'yicha doimiy, amaliy va yoshga moslashtirilgan ta'lim samarasi yuqori bo'ladi.

Xalqaro tajribalar bilan solishtirishda ham qator muhim xulosalar chiqarildi. Masalan, Finlyandiya, Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalarida gigiyena ta'limi bolalikdan boshlab barcha ta'lim bosqichlarida uzviy tarzda olib boriladi, bu esa ularning aholisi orasida gigiyena madaniyatining yuksak darajada shakllanganligiga sabab bo'lmoqda. O'zbekiston sharoitida esa gigiyena ta'limi ko'p hollarda faqat tibbiy muassasalar yoki maktab darajasida cheklanib qolgan.

Shu sababli ta'lim, sog'liqni saqlash, OAV va mahalla institutlari ishtirokida yagona gigiyenik ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqish zarurati mavjud. Tadqiqot natijalari gigiyena ta'limi orqali sog'liq madaniyatini shakllantirish faqat individual darajada emas, balki ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish, kasalliklarning ijtimoiy-ekologik ildizlarini yo'qotish, jamiyatda sog'lom hayot falsafasini qaror toptirishda ham hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatmoqda. Ilmiy nuqtayi nazardan olib qaralganda, gigiyena ta'limi orqali aholi sog'lig'ini mustahkamlashda gigiyenik odatlarning neyropsixologik asoslari, motivatsion-axloqiy asoslari va ijtimoiy normativlari chuqur o'rganilishi lozim. Shuningdek, gigiyena madaniyatini o'lchash uchun aniq indikator va indekslar tizimini yaratish, har yili monitoring olib borish va bu boradagi davlat dasturlariga gigiyena ta'limi komponentlarini kiritish zarur. YuNESKO, JSST va UNICEF tomonidan tavsiya etilgan gigiyena ta'limi strategiyalarining milliy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi ham dolzarb vazifalardan biridir.

Natijalardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, gigiyena ta'limi bir martalik emas, balki uzluksiz, bosqichmabosqich, yoshga va ijtimoiy guruhlarga moslashtirilgan ko'rinishda amalga oshirilgandagina sog'liqni saqlashda real ijobiy natijalarga olib keladi.

Tadqiqot davomida gigiyena ta'limining to'g'ri tashkil etilishi aholining sog'liq madaniyatini oshirishda, shaxsiy va ijtimoiy gigiyenik odatlarni shakllantirishda, o'z sog'lig'iga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni rivojlantirishda samarali natijalar berishi amaliy eksperimentlar bilan tasdiqlandi. Ayniqsa, interaktiv metodlar, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, yoshga va ijtimoiy guruhlarga moslashtirilgan pedagogik yondashuvlar, shuningdek, oilaviy va jamiyat doirasida gigiyena madaniyatini keng targ'ib qilish orqali gigiyena ta'limining real ijtimoiy ta'siri kuchayganligi kuzatildi. Xalqaro tajribalarning sintezli tahlili ham shuni ko'rsatadiki, ilg'or davlatlarda gigiyena faqat sog'liqni saqlash tizimi masalasi emas, balki umumta'limning asosiy komponenti, fuqarolik madaniyatining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Shunga ko'ra, O'zbekistonda ham gigiyena ta'limini umumiy strategik yondashuv asosida takomillashtirish, uning nazariy-metodologik asoslarini yanada boyitish, o'qitish mazmuni va shakllarini modernizatsiya qilish, bu boradagi monitoring va baholash tizimini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi, shaharsozlik jarayonlarining tezlashuvi hamda yuqumli va yuqumsiz kasalliklarning ortib borishi aholi salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli gigiyena va tibbiy ekologiya fanlarining ahamiyati ortib, sog'liqni saqlash tizimini samarali tashkil etish dolzarb vazifaga aylangan.

Shunday qilib, tadqiqot asosida aniqlangan ilmiy xulosalar va ishlab chiqilgan takliflar aholining sog'lig'ini saqlashda gigiyena ta'limining ijtimoiy, pedagogik, tibbiy, psixologik va madaniy jihatlardagi o'rni va ahamiyatini har tomonlama ochib beradi, bu esa davlat siyosatining sog'liqni saqlash sohasidagi istiqbolli rejalari,

sogʻlom jamiyat qurish gʻoyasi va sogʻlom avlodni tarbiyalash konsepsiyasi bilan mushtarakdir. Ushbu ilmiy asoslangan tavsiyalar orqali nafaqat sogʻliqni saqlash tizimi samaradorligi ortadi, balki ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy unumdorlik va ekologik muvozanat ham mustahkamlanadi. Eng muhimi, gigiyena taʼlimi orqali salomatlikni saqlash borasidagi jamiyatning umumiy masʼuliyati shakllanib, sogʻlom turmush tarzi har bir fuqaroning kundalik odatiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Покровский В. И. (ред.) **Гигиена.** — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2018. — 768 с.
2. Зайцева Н. В., Май И. В. **Экологическая гигиена.** — М.: Академия, 2017. — 256 с.
3. World Health Organization. **Preventing disease through healthy environments: a global assessment of the burden of disease from environmental risks.** — Geneva: WHO, 2016. — 176 p.
4. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги. **Аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш тўғрисидаги меъёрий ҳужжатлар тўплами.** — Тошкент, 2020. — 320 б.